

Faculty of Social Sciences
Institute of Social Studies and Research

Quarterly of Social Studies Research in Iran
Vol. 10, No. 3:919-947, Autumn 2021
Doi: 10.22059/JISR.2021.294819.985

**Religious Attitudes and Behaviors in the Veterans
Community
(Comparison of Religion Indicators of a Specific Group
with the Total Community)**

Received: February 25, 2020
Accepted: January 12, 2021
Mohammad Reza Pouyafar¹

Abstract

Introduction: One of the most important questions about the evolution of religiosity among Iranians is whether the process of evolution of religiosity and its dimensions are similar among different social groups. In the meantime, The question of the difference between the religious status of the veterans and their families, is one of these questions. It is expected that martyrs, families of martyrs, veterans and Prisoners of war released who have logically grown and lived within religious discourse, religious education and adherence to religious beliefs and behaviors, have the upper level of religious values and attitudes than the total population of Iranian society. thus, considering the trend of cultural developments in the society, including the level of values and attitudes of Iranians, this study basic question is that “Are there significant differences between veterans community and total population in religious attitudes and behaviors?”

Method: The first wave of the National Survey of Values and Attitudes of the veterans Community was conducted in 2017. The statistical population of the national survey was all the veterans and their families in urban and rural areas

* This paper is based on a secondary analysis by title of “Secondary analysis of religious attitudes and behaviors in the national survey of The Veterans Community’s Values and Attitudes”, by financial support of “Foundation of Martyrs and Veterans Affairs”.

1. Assistant Professor, Department of Social Sciences, Amin Police University, Theran, Iran, mrpouyafar@gmail.com

of the country. A total of 11,960 samples from 31 provinces of the country have been selected and studied by stratified sampling method. Since one of the main axes in this survey was religious attitudes and behaviors, in this study, in the framework of a secondary analysis, the indicators of religiosity, especially the religious attitudes and behaviors of the veterans community, were compared with the status of those indicators in society. For this purpose, the results of the secondary analysis of this national survey have been compared with the results of the two surveys "Iranian Religiosity" (Kazemi & Faraji, 2016) and "Iranian Values and Attitudes" (Javadi Yeganeh, 2016).

Findings: Secondary analysis of the National Survey data on the values and attitudes of the veterans community shows that the veterans and their families are higher than the general public in the indicators of trust in God, feeling close to God and believing in imitation in the rulings of their religion. They are also more attached to public rituals such as Friday and congregational prayers, participating in extracurricular activities in mosques, participating in mourning ceremonies, participating in religious services, and prayer ceremonies than the general public. But their participation in Muharram and Safar mourning ceremonies is not significantly different from the general public. They are more committed to prayer than the general public and slightly less than the general public to fasting in Ramadhan. At the same time, in the pilgrimage to holy places, there is significantly more engaged in the community of veterans than the general public. In general, most of the indicators of religious attitude and behavior in the veterans community, like the general population, are more among women than men, showing a direct relationship with age and an inverse relationship with the level of education.

Conclusion: The results of this secondary analysis study show that although religious attitudes and behaviors in the community veterans are slightly higher than the general public. But it is not much different from the indicators among the general public. In some cases, this difference becomes very small or insignificant. Based on the provided results, practical suggestions have been presented to modify and optimize cultural policies and programs in order to deepen the religious beliefs and behaviors in the community of veterans.

Keywords: Religiosity, Attitude, Behavior, Belief, Veterans Community

Bibliography

- ≠ Abdi, A., Asadi, A., Tehranian, R., Goodarzi, M. (2019), **The voice that was not heard**, Tehran: Nashr-e Ney. *(In Persian)*
- ≠ Albelakhi, A. A. (1997), **Development of a Muslim Religiosity Scale**. PhD. Dissertation. University of Rhode ISLAND.
- ≠ Asadi, A. (1975), **Survey of Cultural Tendencies and Social Attitudes in Iran**, Tehran: Center for Thought Assessment and Social Research of the Radio and Television Organization. *(In Persian)*
- ≠ Asia-Pacific Values Survey (2014), in:
https://www.ism.ac.jp/~yoshino/ap2/index_e.html
- ≠ European Values Study (2017) , <https://www.europeanvaluesstudy.eu>
- ≠ Ghasemi, S. (2017), **The Veterans Community's Values and Attitudes (First Wave)**, Martyr and Veterans Affairs Foundation. *(In Persian)*
- ≠ Golriz, G. (1975), a research to prepare a scale of religious knowledge and study the way between religious knowledge and other sub-disciplines and -s testamentary wills, Master's thesis, University of Tehran. *(In Persian)*
- ≠ Goodarzi, M. (2003), **Values and Attitudes of Iranians (Second Wave)**, Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance (Office of National Plans). *(In Persian)*
- ≠ Javadi Yeganeh, M. R. (2016), **Values and Attitudes of Iranians**, Tehran: Research Institute of Culture, Art and Communication. *(In Persian)*
- ≠ Kazemi, A., and Faraji., Mehdi. (2010), **National Survey of Iranian Religiosity (First Wave)**, Tehran: Islamic Development Organization. *(In Persian)*
- ≠ Kazemi, A., and Faraji., Mehdi. (2016), **National Survey of Iranian Religiosity (Second Wave)**, Tehran: Islamic Development Organization. *(In Persian)*
- ≠ Khodayari Fard, M. (2009), **Preparation of Religiosity Scale and Evaluation of Religiosity Levels of Different Groups of Iranian Society (National Survey)**, Tehran: University of Tehran. *(In Persian)*
- ≠ Mohseni, M. (1995), **Awareness, Attitudes and Social and Cultural Behaviors in Iran**, Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance (Deputy Minister of Research and Education). *(In Persian)*
- ≠ Pouyafar, M. R. (2007), **A Comparative Study of Religious Measures**, Master Dissertation in Social Sciences Research, Kharazmi University. *(In Persian)*

- ≠ Public Cultural Council of the country (2013), **indicators of public culture of the country**, National Survey, Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance. *(In Persian)*
- ≠ Rezaei, A. (2001), **Values and Attitudes of Iranians (First Wave)**, Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance (Office of National Studies). *(In Persian)*
- ≠ Serajzadeh, S. H. (2004), **The Social Challenge of Religion and Modernity**, Tehran: Tarhe Noo Pub. *(In Persian)*
- ≠ Serajzadeh, S. H. (1998), **Muslims Religiosity & Delinquency: An Examination of Iranian Youth**. PhD. Dissertation Essex University
- ≠ Shojaei Zand, A. (2005), “A model for measuring religiosity in Iran”, **Iranian Journal of Sociology**, No. 1: 34-66. *(In Persian)*
- ≠ Taliban, M. R. (2009), **National Religion Survey in Iran**, Tehran: Iranian Students' Opinion Polling Agency (ISPA). *(In Persian)*
- ≠ World Values Survey (2020), <http://www.worldvaluessurvey.org/wvs.jsp>

مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران / دوره ۱۰، شماره ۳، پاییز ۱۴۰۰: ۹۱۹-۹۴۷

نگرش‌ها و رفتارهای دینی در جامعه ایثارگری

(مقایسه شاخص‌های دینداری یک گروه خاص با عموم جامعه)^۱

محمدرضا پویافرا^۱

تاریخ پذیرش: ۹۹/۱۰/۲۳

تاریخ دریافت: ۹۸/۱۲/۶

Doi: 10.22059/JISR.2021.294819.985

چکیده

یکی از مهم‌ترین پرسش‌های مطرح در حوزه تحولات دینداری ایرانیان این پرسش است که آیا روند تحولات دینداری و ابعاد آن در میان گروه‌های مختلف اجتماعی مشابه است؟ در این میان، تفاوت بین وضعیت دینداری عموم مردم با قشر ایثارگران و خانواده‌های آنان، محل پرسش است. از آنجا که از محورهای اصلی در پیمایش ملی ارزش‌ها و نگرش‌های جامعه ایثارگری، نگرش‌ها و رفتارهای دینی بوده، در این پژوهش نتایج موج نخست این پیمایش در چارچوب یک تحلیل ثانویه، با وضعیت نگرش‌ها و رفتارهای دینی عموم جامعه مقایسه شده است. براین اساس، نتایج به‌دست‌آمده در این پیمایش با یافته‌های پیمایش‌های ملی دینداری و همچنین آخرین پیمایش ملی ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان مقایسه شده تا با مقایسه بین شاخص‌های دینداری جامعه ایثارگری و عموم جامعه، در مورد روندهای مشابه یا متفاوت بین جامعه ایثارگری و کل جامعه بتوان استدلال منطقی بر اساس مبانی نظری موجود، ارائه کرد. نتایج این پژوهش تحلیل ثانویه نشان می‌دهد که نگرش‌ها و رفتارهای دینی در جامعه ایثارگری هرچند بیش از شاخص‌های مورد بررسی در میان عموم مردم بوده، اما تفاوت قابل ملاحظه‌ای با کل جامعه هم در سطح باورها و نگرش‌ها و هم در سطح رفتارهای دینی، وجود ندارد. بر مبنای نتایج به‌دست‌آمده پیشنهادها کاربردی جهت اصلاح و بهینه‌سازی سیاست‌ها و برنامه‌های فرهنگی در جهت تعمیق باورها و رفتارهای دینی جامعه ایثارگری ارائه شده است.

واژه‌های کلیدی: دینداری، نگرش، رفتار، باور، جامعه ایثارگری

۱ - مقاله علمی - پژوهشی، مستخرج از طرح تحقیقاتی با عنوان «تحلیل ثانویه نگرش‌ها و رفتارهای مذهبی در

پیمایش ملی ارزش‌ها و نگرش‌های جامعه ایثارگری»، به سفارش بنیاد شهید و امور ایثارگران.

۱. استادیار جامعه‌شناسی دانشگاه علوم انتظامی امین، تهران، ایران، mrpouyafar@gmail.com

مقدمه طرح مسئله

سنجش شاخص‌های اجتماعی به‌ویژه ارزش‌ها، نگرش‌ها و رفتارهای مردم، از جمله در شاخص‌های دینداری، برای جوامع مختلف از اهمیت زیادی برخوردار است. این اهمیت در جوامعی همچون ایران که دین در آن جایگاه ویژه‌ای دارد، هم در قالب پرسش پژوهشی حوزه جامعه‌شناسی دین و هم در قالب پرسش از نظام سیاست‌گذاری و حکمرانی دینی و ارزیابی اثرات آن در سطح جامعه، برجسته‌تر است. درعین حال پرسش از دینداری و وضعیت آن برای جوامعی که مرحله اقتدار تعیین‌بخش دین در جامعه را گذرانده و به استقرار دولت‌های مدرن سکولار رسیده‌اند نیز از جنبه‌ای دیگر دارای اهمیت است. اما آنچه به طور ویژه برای جوامعی همچون ایران - که در حال گذار هستند و تحولات فرهنگی پرشتاب را تجربه می‌کنند - حائز توجه است، مطالعه تغییرات دینداری در بستر زمان است. تغییرات دینداری به مثابه بخشی از تغییرات فرهنگی در بستر حیات اجتماعی، تحول در بخش همیشگی زندگی خصوصی و عمومی مردم ایرانیان را نشان می‌دهد. بر همین مبنا طی سال‌های گذشته پیمایش‌های مختلف ملی انجام شده که یا بخشی از شاخص‌های مورد بررسی در آن - ذیل عنوان ارزش‌ها و نگرش‌ها یا رفتارهای ایرانیان - به دینداری اختصاص داشته است (محسنی تبریزی، ۱۳۷۴، رضایی، ۱۳۸۰، گودرزی، ۱۳۸۲، شورای فرهنگ عمومی، ۱۳۹۲، جوادی‌یگانه، ۱۳۹۵)، یا به طور اختصاصی به پیمایش و سنجش دینداری ایرانیان پرداخته‌اند (طالبان، ۱۳۸۸، خدایاری‌فرد، ۱۳۸۸، کاظمی و فرجی، ۱۳۸۹ و ۱۳۹۵). این پژوهش‌ها در صدد سنجش شاخص‌های فرهنگی، ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان هستند. اما این پرسش همچنان باقی است که آیا وضعیت شاخص‌های فرهنگی جامعه، در میان گروه‌ها و اقشار مختلف مردم، مشابه است؟ ذیل این پرسش کلی، پرسش خاصی نیز در مورد دینداری مطرح می‌شود که مبنای اصلی پژوهش حاضر است. یکی از این گروه‌های خاص که پیش‌فرض عمومی بسیاری از مردم در خصوص آن‌ها، این است که رفتارها، نگرش‌ها و باورهای آن‌ها در گذر زمان دچار نوسان یا تغییرات کمتری - برخلاف گروه‌های دیگر جامعه - شده باشد و ثبات هنجارهای ارزشی داشته باشند، ایثارگران^(۱) و خانواده‌های آنان هستند.

پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های جامعه ایثارگری در سال ۱۳۹۶ به صورت ملی در تمامی استان‌های کشور اجرا شد (قاسمی، ۱۳۹۶). واحد مشاهده در این پیمایش ایثارگران، همسر و فرزندان آنان بود. هویت، سرمایه اجتماعی، پیش‌بینی از آینده، ارزش‌های خانوادگی، همبستگی

اجتماعی، نظم اجتماعی، آسیب‌های اجتماعی، رضایت کلی از زندگی، ارزش‌های بنیادین، دینداری، عدالت، کرامت و الگوی گذران اوقات فراغت، محورهای اصلی سنجش ارزش‌ها و نگرش‌های جامعه ایثارگری در این پیمایش ملی هستند. یکی از متغیرهای بسیار مهم، شاخص‌های مربوط به نگرش‌ها و رفتارهای دینی بود که در پژوهش حاضر به طور ویژه مورد توجه قرار گرفته است. بر این مبنا، پرسش اصلی این است که «آیا نگرش‌ها و رفتارهای دینی جامعه ایثارگری با نگرش‌ها و رفتارهای دینی عموم مردم متفاوت هستند؟» این پژوهش در چارچوب روش تحلیل ثانویه بر پایه داده‌ها و یافته‌های تفصیلی حاصل از موج نخست پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های جامعه ایثارگری به بررسی شاخص‌های دینداری در جامعه ایثارگری پرداخته تا تصویری مقایسه‌ای از دینداری این گروه خاص در مقایسه با عموم مردم ارائه کند.

تأملی بر بنیان نظری سنجش دینداری در ایران

برای سنجش دینداری مسلمانان مطالعات و پیمایش‌های مختلفی انجام شده است. قدیمی‌ترین این پژوهش‌ها در ایران به دهه ۱۳۵۰ خورشیدی می‌رسد. برخی از آنها همچون نخستین پیمایش ملی ارزش‌ها و نگرش‌ها در ایران (اسدی، ۱۳۵۳) تنها شامل برخی سوالات در مورد نگرش‌ها و رفتارهای دینی بوده و برخی دیگر (گلریز، ۱۳۵۳)، هرچند نه به طور کامل، اما حداقل بر وجوهی از دینداری متمرکز شده‌اند. اما مهم‌ترین تلاش‌ها با هدف سنجش تمامی ابعاد دینداری با سید حسین سراج‌زاده آغاز شده است^(۲). او سنجه بومی شده مبتنی بر مدل گلاک و استارک با ابعاد پنج‌گانه (اعتقادی، مناسکی، پیامدی، تجربه دینی و دانش دینی) را طراحی و در میان جمعیت دانش‌آموزان دبیرستانی تهران اجرا کرد. با این تفاوت که بعد دانش دینی را به دلیل وجود آموزش‌های رسمی دین در مدارس، از سنجه نهایی دینداری حذف کرد (سراج‌زاده، ۱۳۸۳ و ۱۹۹۸). بدین ترتیب سراج‌زاده (۱۹۹۸) برای نخستین بار مدل سنجش گلاک و استارک را برای سنجش دینداری در ایران بومی‌سازی کرده و به کار بست.

سنجه دیگر، سنجش دینداری مدل شجاعی‌زند است. شجاعی‌زند بعد معتقد بودن (اعتقادیات) را از مؤمن بودن (ایمانیات) متمایز می‌کند. او معتقد است «عقیده» محتوای نظری یک آیین است که ناظر به موضوعات بنیادین هستی‌شناختی و مسائل غایی حیات است. اما «ایمان» شدت تعلق و عمق دلبستگی و میزان اعتماد و اتکای به آن محتوا را می‌رساند (شجاعی‌زند، ۱۳۸۴). با حذف بعد ایمانیات (مؤمن بودن) از ابعاد قابل سنجش دینداری،

شجاعی‌زند به طور کلی ابعاد اعتقادات، عبادیات، اخلاقیات و شرعیات را به‌عنوان ابعاد قابل سنجش دینداری با استفاده از ابزارهای سنجش کمی (پرسش‌نامه) احصا می‌کند. در این پیمایش بجای بعد اخلاقیات از بعد پیامدی استفاده شده است.

سنجه بومی دیگر، نخستین تلاش خدایاری‌فرد در ارائه مقیاس سنجش دینداری مسلمانان در ایران به سال ۱۳۷۸ در پژوهشی با عنوان «تهیه مقیاس اندازه‌گیری اعتقادات و نگرش مذهبی دانشجویان» است. در تلاش بعدی خدایاری‌فرد در اصلاحات نهایی مقیاس سنجش دینداری، پژوهشی با عنوان «آماده‌سازی و هنجاریابی مقیاس سنجش دینداری دانشجویان» در سال ۱۳۸۵ با همراهی یک گروه علمی از پژوهشگران روان‌شناس و همکاری «انستیتو روانپزشکی و مرکز تحقیقات بهداشت روان» انجام شده است. دینداری در تعریف عملیاتی خدایاری‌فرد شامل سه بعد شناخت و باور دینی، علائق و عواطف دینی و التزام به وظایف دینی می‌شود. در این پیمایش از ابعاد عواطف دینی و التزام به وظایف دینی استفاده شده است (پویافر، ۱۳۸۶).

سنجه دینداری طالبان و پیمایش ملی بر اساس آن (۱۳۸۸) از نظر تقسیم‌بندی ابعاد کلی دینداری کاملاً مشابه با کار خدایاری‌فرد است. او هم دینداری را شامل بعد اعتقادی، عاطفی و رفتاری می‌داند که به ترتیب این ابعاد متناظر با بعد شناخت و باور دینی، گرایش‌ها، علائق و عواطف دینی و التزام و عمل به وظایف دینی است. در مورد بعد عاطفی، کار طالبان این تفاوت را با خدایاری‌فرد دارد که خدایاری‌فرد، کل این بعد را در چارچوب عواطف و احساسات دینی تعریف کرده، اما طالبان که به عنوان یک جامعه‌شناس، از دریچه‌ای متفاوت با خدایاری‌فرد روان‌شناس به موضوع نگرسته، علاوه بر علقه و عواطف دینی، هویت دینی و همچنین مؤلفه‌ای ویژه به نام «تجربه دینی» را هم لحاظ کرده است.

در نهایت، سنجه دینداری کاظمی، فروغی و پویافر و سنجش ملی دینداری با آن، عباس کاظمی و مهدی فرجی (۱۳۸۹ و ۱۳۹۵) برای سنجش دینداری از هفت بعد استفاده کرده‌اند که عبارت‌اند از: اعتقادات دینی، اخلاق دینی، مناسک جمعی دینی، رفتارهای واجب دینی، محرّمات دینی، رفتارهای مستحبی، احساسات، عواطف و تجربه دینی. سنجه کاظمی، فروغی و پویافر نخستین بار در پیمایش ملی دینداری ایرانیان (کاظمی و فرجی، ۱۳۸۹) که به کارفرمایی سازمان تبلیغات اسلامی اجرا شد در سال ۱۳۸۹ در میان نمونه‌ای بالغ بر ۱۸ هزار نفر، به محک تجربه در آمد. این سنجه برای دومین بار در موج دوم همین پیمایش ملی در سال ۱۳۹۵ اجرا شد. این آخرین پیمایش ملی دینداری در ایران بوده که با نمونه‌ای حدود ۵ هزار نفر انجام شده

است. در این پیمایش، از ابعاد اعتقادات دینی، اخلاقی دینی، مناسک جمعی و عواطف دینی برای سنجش دینداری، استفاده شده است.

روش‌شناسی پژوهش

این مطالعه در چارچوب تحلیل ثانویه با تکیه بر داده‌های پیمایش ملی «ارزش‌ها و نگرش‌های جامعه ایثارگری»، با تمرکز بر شاخص‌های نگرش‌ها و رفتارهای دینی انجام شده است. این پیمایش در محورهای گوناگونی به سنجش ارزش‌ها، نگرش‌ها و رفتارهای فرهنگی جامعه ایثارگری پرداخته که یکی از محورهای آن «شاخص‌های نگرش و رفتار دینی» بود. داده‌های گردآوری شده در آن، مبنای تحلیل جدیدی به عنوان یک پژوهش مستقل در مورد دینداری جامعه ایثارگری و مقایسه آن با عموم جامعه قرار گرفته است (پژوهش حاضر).

لازم به توضیح است که جمعیت آماری پیمایش ملی «ارزش‌ها و نگرش‌های جامعه ایثارگری» شامل تمامی خانواده‌های شهدا، جانبازان و آزادگان تحت پوشش خدمات بنیاد شهید و امور ایثارگران است که به روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای، بر اساس اطلاعات بانک اطلاعات جامعه هدف در سازمان بنیاد شهید و امور ایثارگران تعداد، ۱۱۹۶۰ نفر به عنوان نمونه انتخاب شدند. برای سنجش نگرش و رفتار دینی در جامعه ایثارگری در مجموع از ۱۷ گویاه برای مسلمانان استفاده شده است. درعین‌حال، دو سؤال هم برای اقلیت‌های دینی در نظر گرفته شده است. این ۱۷ گویه در دو بخش یا بعد کلی «نگرش» و «رفتار» دینی در میان جمعیت آماری مورد سنجش قرار گرفته است.

برای سنجش گرایش‌ها و رفتارهای دینی در پژوهش حاضر، از ترکیبی از شاخص‌های مورد سنجش در پیمایش‌های ملی ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان و پیمایش‌های ملی دین‌داران ایرانیان مسلمان استفاده شده است. در پیمایش ملی ارزش‌ها و نگرش‌های جامعه ایثارگری - که داده‌های آن مبنای پژوهش حاضر بوده - برای امکان مقایسه با نتایج سایر پژوهش‌های ملی، از شاخص‌های مورد استفاده در آن‌ها بهره گرفته شده است. این شاخص‌ها نیز منحصرأ در چارچوب یک مدل سنجش دینداری خاص نمی‌گنجد، بلکه شاخص‌های مورد استفاده در انواع سنجش‌های بومی دینداری در ایران مورد توجه بود. درعین‌حال، در پیمایش ملی ارزش‌ها و نگرش‌های جامعه ایثارگری تمرکز اصلی بر سنجش بومی شده گلاک و استارک بوده که برای نخستین‌بار از سوی سراج زاده در ایران عملیاتی شده و مورد استفاده قرار گرفته است. بنابراین،

مبنای تعریف عملیاتی دینداری و سنجش شاخص‌های مربوط به آن، به طور نسبی و نه کاملاً دقیق، ابعاد ۵ گانه مدل گلاک و استارک بوده که در آن دینداری شامل پنج بعد اعتقادی، مناسکی، تجربه دینی، پیامدی و شناختی تعریف شده است. در عین حال، آنچه به‌عنوان مقیاس مربوط به نگرش و رفتار دینی در پیمایش ملی ارزش‌ها و نگرش‌های جامعه‌ایثارگری سنجش شده، تفاوت‌هایی با سنجه‌ی مبنایی مورد استفاده، یعنی سنجه‌ی گلاک و استارک دارد:

جدول ۱. ابعاد دینداری برای تعریف عملیاتی در پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های جامعه‌ایثارگری

ابعاد و مؤلفه‌ها	سازه
اعتقادی	دینداری
فردی	
مناسکی	
جمعی	
عاطفی	
اخلاقی یا پیامدی	
شناختی	

بنابراین، هرچند که مبنای نظری طراحی سؤالات مربوط به نگرش‌ها و رفتار دینی در پیمایش ملی، مدل سنجش دینداری گلاک و استارک، به‌ویژه نسخه بومی‌شده آن از سوی سراج زاده (۱۹۹۸) بوده، اما برای طراحی و انتخاب نهایی سؤالات، هدف اصلی، سنجش شاخص‌های مهم ذهنی و عینی به‌ویژه شاخص‌های مناسکی مهمی بوده که در پیمایش‌های ملی ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان نیز مورد توجه است. به‌این ترتیب، امکان مقایسه بین وضعیت این شاخص‌ها در عموم مردم با جامعه‌ایثارگری بهتر فراهم آمده است. در نتیجه شاخص‌ها و گویه‌های نهایی در پرسش‌نامه نهایی شامل موارد زیر هستند:

جدول ۲. شاخص‌های دینداری در پیمایش ملی «ارزش‌ها و نگرش‌های جامعه‌ایثارگری»

بعد	شاخص	گویه
اعتقادی	توکل به خدا	در انجام امور مهم زندگی چه میزان به خدا توکل می‌کنید؟
عاطفی	احساس نزدیکی به خدا	چقدر به خدا احساس نزدیکی می‌کنید؟
شناختی	نحوه عمل در مسائل و احکام دینی	در مسائل و احکام دینی چگونه عمل می‌کنید؟
رفتار فردی (واجب)	نماز خواندن	طی یک سال گذشته نمازتان را مرتب خوانده‌اید؟
شناختی	اثرگذاری نماز اول وقت	به نظر بجا آوردن نماز اول وقت در زندگی اثرگذار است؟

ادامه جدول ۲. شاخص‌های دینداری در پیمایش ملی «ارزش‌ها و نگرش‌های جامعه ایثارگری»

بعد	شاخص	گویه
مناسکی - جمعی	شرکت در نماز جماعت	در طول یک سال گذشته چقدر توانسته‌اید در نماز جماعت شرکت کنید؟
مناسکی - جمعی	شرکت در نماز جمعه	در طول یک سال گذشته چقدر توانسته‌اید در نماز جمعه شرکت کنید؟
رفتار فردی (واجب)	تقید به گرفتن روزه‌های واجب	(چنانچه بیماری یا عذر شرعی نداشته باشید) تا چه حد خود را مقید به گرفتن روزه در ماه رمضان می‌دانید؟
مناسکی - جمعی	فعالیت‌های فوق‌برنامه مسجد	آیا در فعالیت‌های فوق‌برنامه مسجد محله شرکت می‌کنید؟
رفتار فردی (مستحبی)	تلاوت قرآن	تلاوت قرآن
مناسکی - جمعی	شرکت در مجالس روضه و عزاداری	شرکت در مجالس روضه و عزاداری
رفتار فردی (مستحبی)	صدقه دادن	صدقه دادن
رفتار فردی (مستحبی)	زیارت اماکن متبرکه	زیارت اماکن متبرکه
مناسکی - جمعی	شرکت در هیئت‌های مذهبی	شرکت در هیئت‌های مذهبی
مناسکی - جمعی	شرکت در عزاداری تاسوعا و عاشورا	شرکت در عزاداری تاسوعا و عاشورا
رفتار فردی (مستحبی)	استخاره کردن	استخاره کردن
مناسکی - جمعی	شرکت در مراسم دعای کمیل	شرکت در مراسم دعای کمیل
شناختی	نحوه عمل در مسائل و احکام دینی	در مسائل و احکام دینی چگونه عمل می‌کنید؟

منبع: فصل دوازدهم گزارش ملی پیمایش ارزشها و نگرش‌های جامعه ایثارگری

تحلیل مقایسه‌ای یافته‌ها

در جدول شماره ۳ یافته‌های پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های جامعه ایثارگری با دو پیمایش دینداری ایرانیان (سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۹۵) و ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان (جوادی-یگانه، ۱۳۹۵) مقایسه شده است. که در ادامه به تشریح تفاوت‌های نگرشی و رفتارهای دینداری جامعه ایثارگری و عموم مردم می‌پردازیم.

جدول ۳. وضعیت شاخص‌های نگرش و رفتاری دینی در جامعه ایثارگری و عموم مردم

شاخص	طرح پژوهشی	عبارت سؤال	خیلی کم/کم	متوسط	زیاد / خیلی زیاد ^۱
توکل به خدا	جامعه ایثارگری ^۲	در انجام امور مهم زندگی چه میزان به خدا توکل می‌کنید؟	۰/۷	۲/۹	۹۶/۴
	ایرانیان	در انجام دادن امور مهم زندگی چقدر به خدا توکل می‌کنید؟	۱/۴	۹/۰	۸۹/۶
احساس نزدیکی به خدا	جامعه ایثارگری	چقدر به خدا احساس نزدیکی می‌کنید؟	۱/۳	۹/۸	۸۸/۹
	ایرانیان	چقدر به خدا احساس نزدیکی می‌کنید؟	۳/۹	۱۷/۴	۷۸/۸
	پیمایش دینداری ^۳	گاهی اوقات احساس نزدیکی بیشتری به خدا می‌کنم.	۸/۰	۱۶/۵	۷۵/۵

۱. گزینه‌های پاسخ در تمامی گویه‌های ارزش‌ها و نگرش‌های جامعه ایثارگری، به ترتیب «خیلی کم/ کم، متوسط، زیاد/خیلی زیاد» است. گویه‌های مورد مقایسه از پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، به ترتیب «هیچ وقت/ به ندرت، گاهی، اکثر اوقات/ همیشه» است. در مورد پیمایش دینداری ایرانیان، گزینه‌های پاسخ در عموم سوالات به ترتیب «اصلاً/ خیلی کم، بعضی وقت‌ها، بیشتر وقت‌ها/ همیشه» و در سوالات مربوط به شاخص‌های «نماز اول وقت»، «استخاره کردن» و «قرائت قرآن»، گزینه‌های پاسخ به ترتیب «اصلاً/ فقط زمان‌های خاص، چند بار در ماه، چند بار در هفته/ هر روز» بود.

۲. برای رعایت اختصار در جداول این نوشتار، از «جامعه ایثارگری» به جای عبارت کامل «پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های جامعه ایثارگری، موج نخست (۱۳۹۶)» و همچنین از «ایرانیان» به جای عبارت کامل «پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان (۱۳۹۵)» استفاده شده است.

۳. برای رعایت اختصار در جداول این نوشتار، از عبارت اختصاری «پیمایش دینداری» به جای عبارت کامل «پیمایش دینداری ایرانیان، موج دوم کاظمی و فرجی (۱۳۹۵)» استفاده شده است.

ادامه جدول ۳. وضعیت شاخص‌های نگرش و رفتاری دینی در جامعه ایثارگری و عموم مردم

شاخص	طرح پژوهشی	عبارت سؤال	خیلی کم/کم	متوسط	زیاد / خیلی زیاد ^۱
نمازخواندن	جامعه ایثارگری	طی یک سال گذشته نمازتان را مرتب خوانده‌اید؟	۴/۴	۲۱/۰	۷۴/۶
	ایرانیان	نمازخواندن	۸/۵	۱۳	۷۸/۵
	پیمایش دینداری	خواندن نمازهای واجب روزانه	۱۲/۰	۱۱/۲	۷۶/۸
نماز اول وقت	جامعه ایثارگری	به نظر بجا آوردن نماز اول وقت در زندگی اثرگذار است؟	۱/۳	۵/۶	۹۳/۱
	پیمایش دینداری	چقدر نماز را اول وقت می‌خوانید	۲۱/۲	۱۶/۸	۶۲/۰
شرکت در نماز جماعت	جامعه ایثارگری	در طول یک سال گذشته چقدر توانسته‌اید در نماز جماعت شرکت کنید؟	۲۱/۷	۴۳/۰	۳۵/۳
	ایرانیان	شرکت در نماز جماعت	۴۴/۶	۲۹/۲	۲۶/۲
	پیمایش دینداری	شرکت در نماز جماعت	۴۷/۱	۲۶/۷	۲۶/۳
شرکت در نماز جمعه	جامعه ایثارگری	در طول یک سال گذشته چقدر توانسته‌اید در نماز جمعه شرکت کنید؟	۴۱/۳	۳۶/۱	۲۲/۶
	ایرانیان	شرکت در نماز جمعه	۶۱/۳	۲۲/۳	۱۶/۴
	پیمایش دینداری	شرکت در نماز جمعه	۶۵/۴	۱۸/۳	۱۶/۳

۱. گزینه‌های پاسخ در تمامی گویه‌های ارزش‌ها و نگرش‌های جامعه ایثارگری، به ترتیب «خیلی کم/ کم، متوسط، زیاد/خیلی زیاد» است. گویه‌های مورد مقایسه از پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، به ترتیب «هیچ وقت/ به ندرت، گاهی، اکثر اوقات/ همیشه» است. در مورد پیمایش دینداری ایرانیان، گزینه‌های پاسخ در عموم سوالات به ترتیب «اصلاً/ خیلی کم، بعضی وقت‌ها، بیشتر وقت‌ها/ همیشه» و در سوالات مربوط به شاخص‌های «نماز اول وقت»، «استخاره‌کردن» و «قرائت قرآن»، گزینه‌های پاسخ به ترتیب «اصلاً/ فقط زمان‌های خاص، چند بار در ماه، چند بار در هفته/ هر روز» بود.

ادامه جدول ۳. وضعیت شاخص‌های نگرش و رفتاری دینی در جامعه ایثارگری و عموم مردم

شاخص	طرح پژوهشی	عبارت سؤال	خیلی کم/کم	متوسط	زیاد / خیلی زیاد ^۱
تقید به گرفتن روزه‌های واجب	جامعه ایثارگری	(چنانچه بیماری یا عذر شرعی نداشته باشید) تاچه حد خود را مقید به گرفتن روزه در ماه رمضان می‌دانید؟	۲/۸	۷,۱	۹۰/۱
	ایرانیان	روزه گرفتن	۱۱/۸	۱۵/۷	۷۲/۵
	پیمایش دینداری	روزه گرفتن	۱۴/۴	۱۱/۲	۷۴/۴
فعالیت‌های فوق‌برنامه مسجد	جامعه ایثارگری	آیا در فعالیت‌های فوق‌برنامه مسجد محله شرکت می‌کنید؟	۳۳/۵	۳۵,۴	۳۱/۱
	ایرانیان	حضور در مسجد	۳۶/۲	۳۵/۵	۲۸/۳
	پیمایش دینداری	حضور در برنامه‌های مذهبی مسجد	۴۳/۵	۲۹/۱	۲۷/۴
تلاوت قرآن	جامعه ایثارگری	تلاوت قرآن	۱۴/۰	۴۳,۳	۴۲/۷
	ایرانیان	تلاوت قرآن	۳۱/۲	۴۱/۱	۲۷/۷
	پیمایش دینداری	چقدر قرآن می‌خوانید؟	۳۸/۶	۲۵/۵	۳۵/۹
شرکت در مجالس روزه و عزاداری	جامعه ایثارگری	شرکت در مجالس روزه و عزاداری	۱۱/۸	۳۰/۷	۵۷/۵
روزه و عزاداری	ایرانیان	شرکت در مجالس روزه و عزاداری	۲۴/۶	۳۷/۳	۳۸/۱

۱. گزینه‌های پاسخ در تمامی گویه‌های ارزش‌ها و نگرش‌های جامعه ایثارگری، به ترتیب «خیلی کم/ کم، متوسط، زیاد/خیلی زیاد» است. گویه‌های مورد مقایسه از پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، به ترتیب «هیچ وقت/ به ندرت، گاهی، اکثر اوقات/ همیشه» است. در مورد پیمایش دینداری ایرانیان، گزینه‌های پاسخ در عموم سوالات به ترتیب «اصلاً/ خیلی کم، بعضی وقت‌ها، بیشتر وقت‌ها/ همیشه» و در سوالات مربوط به شاخص‌های «نماز اول وقت»، «استخاره‌کردن» و «قرائت قرآن»، گزینه‌های پاسخ به ترتیب «اصلاً/ فقط زمان‌های خاص، چند بار در ماه، چند بار در هفته/ هر روز» بود.

ادامه جدول ۳. وضعیت شاخص‌های نگرش و رفتاری دینی در جامعه ایثارگری و عموم مردم

شاخص	طرح پژوهشی	عبارت سؤال	خیلی کم/کم	متوسط	زیاد / خیلی زیاد ^۱
صدقه دادن	جامعه ایثارگری	صدقه دادن	۴/۲	۲۱/۷	۷۴/۱
	ایرانیان	صدقه دادن	۱۰/۰	۲۸/۰	۶۲/۰
	پیمایش دینداری	چقدر صدقه می‌دهید؟	۱۵/۲	۲۰/۹	۶۳/۹
زیارت اماکن متبرکه	جامعه ایثارگری	زیارت اماکن متبرکه	۹/۵	۳۴,۳	۵۶/۲
	ایرانیان	زیارت اماکن متبرکه	۲۳/۱	۹۹	۳۲/۰
	پیمایش دینداری	زیارت اماکن دینی	۲۴/۶	۳۹/۲	۳۶/۲
شرکت در هیئت‌های مذهبی	جامعه ایثارگری	شرکت در هیئت‌های مذهبی	۱۳/۷	۳۰,۸	۵۵/۵
	پیمایش دینداری	آیا در جلسات هیئت‌های مذهبی شرکت می‌کنید؟	۳۰/۶	۳۸/۶	۳۰/۸
	جامعه ایثارگری	شرکت در عزاداری تاسوعا و عاشورا	۵/۵	۹,۵	۶۵/۰
عزاداری تاسوعا و عاشورا	پیمایش دینداری	امسال در طول محرم و صفر در دسته‌های عزاداری در خیابان شرکت کرده‌اید؟	(بله) ۸۰/۰	(خیر) ۲۰/۰	
	جامعه ایثارگری	استخاره کردن	۳۹/۹	۳۵,۳	۲۴/۸
	ایرانیان	استخاره کردن	۵۲/۵	۲۷/۳	۲۰/۲
پیمایش دینداری	چقدر استخاره می‌کنید؟	۷۲/۹	۱۴/۷	۱۲/۴	

۱. گزینه‌های پاسخ در تمامی گویه‌های ارزش‌ها و نگرش‌های جامعه ایثارگری، به ترتیب «خیلی کم/کم، متوسط، زیاد/خیلی زیاد» است. گویه‌های مورد مقایسه از پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، به ترتیب «هیچ وقت/به ندرت، گاهی، اکثر اوقات/همیشه» است. در مورد پیمایش دینداری ایرانیان، گزینه‌های پاسخ در عموم سوالات به ترتیب «اصلاً/خیلی کم، بعضی وقت‌ها، بیشتر وقت‌ها/همیشه» و در سوالات مربوط به شاخص‌های «نماز اول وقت»، «استخاره کردن» و «قرائت قرآن»، گزینه‌های پاسخ به ترتیب «اصلاً/فقط زمان‌های خاص، چند بار در ماه، چند بار در هفته/هر روز» بود.

ادامه جدول ۳. وضعیت شاخص‌های نگرش و رفتاری دینی در جامعه ایثارگری و عموم مردم

شاخص	طرح پژوهشی	عبارت سؤال	خیلی کم/کم	متوسط	زیاد / خیلی زیاد ^۱
شرکت در مراسم	جامعه ایثارگری	شرکت در مراسم دعای کمیل	۳۱/۷	۳۶,۲	۳۲/۱
دعای کمیل	پیمایش دینداری	آیا در جلسات دعا (کمیل، ندبه، زیارت عاشورا) شرکت می‌کنید؟	۳۵/۷	۴۱/۰	۲۳/۳
نحوه عمل	طرح پژوهشی	سؤال	از مراجع تقلید می‌کنم	عمل به احتیاط می‌کنم	به تشخیص خود عمل می‌کنم
در مسائل و احکام دینی	جامعه ایثارگری	در مسائل و احکام دینی چگونه عمل می‌کنید؟	۸۴/۷	۸/۱	۵/۹
	ایرانیان	شیوه عمل به اعمال دینی	۶۳/۴	۱۶/۰	۱۶/۷
	پیمایش دینداری	داشتن مرجع تقلید	۷۶/۵	۴/۷	۵/۴

توکل به خدا: نتایج پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان نشان می‌دهد که ۵۶ درصد از مردم در انجام امور مهم زندگی‌شان تا حد زیاد و خیلی به خداوند توکل می‌کنند. اما این میزان در پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های جامعه ایثارگری ۷۶/۳ درصد است؛ بنابراین به‌خوبی قابل مشاهده است که مجموع تقید و تعهد جامعه ایثارگری به توکل در زندگی بیشتر از سطح عموم جامعه ایرانی است.

احساس نزدیکی به خدا: احساس نزدیکی به خداوند در میان جامعه ایثارگری همچون میزان توکل به خداوند در امور مهم زندگی در سطح بالایی قرار دارد. بر اساس مقایسه یافته‌های

۱. گزینه‌های پاسخ در تمامی گویه‌های ارزش‌ها و نگرش‌های جامعه ایثارگری، به ترتیب «خیلی کم/کم، متوسط، زیاد/خیلی زیاد» است. گویه‌های مورد مقایسه از پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، به ترتیب «هیچ وقت/به ندرت، گاهی، اکثر اوقات/همیشه» است. در مورد پیمایش دینداری ایرانیان، گزینه‌های پاسخ در عموم سوالات به ترتیب «اصلاً/خیلی کم، بعضی وقت‌ها، بیشتر وقت‌ها/همیشه» و در سوالات مربوط به شاخص‌های «نماز اول وقت»، «استخاره‌کردن» و «قرائت قرآن»، گزینه‌های پاسخ به ترتیب «اصلاً/ فقط زمان‌های خاص، چند بار در ماه، چند بار در هفته/ هر روز» بود.

پیمایش دینداری جامعه ایثارگری با پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، در این شاخص هم میزان فراوانی کسانی که احساس نزدیکی زیادی به خداوند دارند، در جامعه ایثارگری بیشتر از عموم مردم جامعه است. نکته جالب توجه این است که در یافته‌های پیمایش دینداری ایرانیان، تنها ۳۵/۳ درصد از مردم گفته‌اند که خیلی زیاد پیش می‌آید که احساس نزدیکی بیشتری به خداوند داشته باشند. البته نوع سؤال طرح شده در این پیمایش با پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان و جامعه ایثارگری تفاوت دارد.

نمازخواندن: در تقید به نمازهای واجب روزانه (یومیه)، در مجموع فراوانی کسانی که اغلب اوقات یا همیشه نمازهای واجب خود را بجا می‌آورند، در حد بالایی است. این یافته‌ها، نزدیک و مشابه با یافته‌های پیمایش دینداری ایرانیان در بین تمامی اقشار جامعه و البته کمی بالاتر از آن است. البته وجود ۲۱ درصد کسانی که تقید متوسط به نماز دارند و در واقع گاهی نمازهای خود را می‌خوانند، آن هم در میان جامعه ایثارگری قابل تأمل است. همچنین فراوانی کسانی که تقید کاملی در بجا آوردن نمازهای یومیه دارند در میان جامعه ایثارگری نه تنها بیشتر از عموم مردم (پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌ها و همچنین پیمایش دینداری ایرانیان) نیست، بلکه اندکی کمتر است. به سخن دیگر، درصد فراوانی عموم مردم که اظهار داشته‌اند همیشه نمازهای واجب روزانه خود را بجا می‌آورند بیشتر از درصد فراوانی آن در جامعه ایثارگری است. اما در مقابل، فراوانی کسانی که تقید کم یا خیلی کمی به نماز دارند در میان جامعه ایثارگری کمتر از عموم مردم است. درحالی‌که در مجموع ۴/۴ درصد از پاسخگویان در پیمایش دینداری جامعه ایثارگری گفته‌اند که تقید کم یا خیلی کمی به نماز دارند، در پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌ها این میزان مجموعاً ۸/۴ درصد و در پیمایش دینداری ایرانیان، مجموعاً ۱۲ درصد است. اگر از این تفاوت‌ها بگذریم و وضعیت تقید به نماز را در جامعه ایثارگری مشابه با کل جامعه بدانیم، حداقل می‌توان استدلال کرد که برخی پیش‌فرض‌ها در مورد تقیدات دینی قوی‌تر ایثارگران گاهاً نادرست است.

اثرگذاری نماز اول وقت: این سوال به طور ویژه تنها در پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های جامعه ایثارگری مطرح شده است. بنابراین یافته دقیقاً مشابهی با آن در پیمایش‌های ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان یا دینداری ایرانیان وجود ندارد. بر اساس یافته‌های پیمایش دینداری جامعه ایثارگری، در مجموع ۹۳/۱ درصد از پاسخگویان گفته‌اند که بجا آوردن نماز اول وقت در زندگی تا حد زیاد یا خیلی زیادی اثرگذار است. بنابراین نگرش جامعه ایثارگری به تأثیر نماز اول وقت

نگرشی بسیار مثبت است. در پیمایش ملی دینداری ایرانیان بجای پرسش از نگرش پاسخگویان در مورد تأثیر نماز اول وقت، از تقید افراد در بجا آوردن نماز اول وقت سؤال شده است. در آن پژوهش ۳۵/۴ درصد گفته بودند که همیشه نماز خود را اول وقت می‌خوانند. در مقابل، ۱۰ درصد هم گفته بودند که هیچ‌وقت نماز اول وقت نمی‌خوانند.

شرکت در نماز جماعت: میزان فراوانی کسانی که در مجموع مشارکت زیادی در نماز جماعت دارند، در تمامی پیمایش‌های انجام شده در سطوح ملی پایین است. این وضعیت به طور نسبی در مورد جامعه ایثارگری هم صادق است. در مجموع تنها ۳۵/۳ از ایثارگران تحت مطالعه بیان کرده‌اند که تا حد زیاد یا خیلی زیادی در نماز جماعت شرکت می‌کنند. هر چند در سایر پیمایش‌های ملی، گزینه‌های پاسخ به این سؤال بجای طیف «خیلی کم تا خیلی زیاد»، در محدوده طیف «اصلاً تا همیشه» قرار دارد، اما با برقراری تناظر بین گزینه‌های پاسخ، یافته‌های مشابهی با پیمایش حاضر در آن‌ها مشاهده می‌شود. در پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان ۳۵/۲ درصد پاسخگویان پاسخ داده‌اند که بیشتر وقت‌ها یا همیشه در نماز جماعت حاضر می‌شوند و در پیمایش دینداری ایرانیان این میزان ۲۶/۳ است. بنابراین میزان مشارکت جامعه ایثارگری در نماز جماعت هرچند به میزان بسیار اندکی بالاتر از مشارکت عموم مردم است، اما این تفاوت خیلی چشمگیر نیست.

شرکت در نماز جمعه: شرکت در نمازهای جمعه نیز یکی از شاخص‌های قابل تأمل در یافته‌های پیمایش دینداری جامعه ایثارگری است. در حالی که تنها ۲۲/۶ درصد از پاسخگویان گفته‌اند که در حد زیاد یا خیلی زیادی در نماز جمعه شرکت می‌کنند، ۴۱/۳ درصد گفته‌اند که به میزان کمی در این آیین سیاسی - عبادی شرکت می‌کنند. مقایسه این داده یا نتایج پیمایش‌های ملی در میان عموم مردم ایران نشان می‌دهد که هرچند میزان مشارکت جامعه ایثارگری در نماز جمعه از میانگین مشارکت عموم مردم کمی بالاتر است، اما تا حدود زیادی بر روند کاهش مشارکت در مناسک جمعی عبادی همچون نماز جماعت و نماز جمعه در کل جامعه ایران مطابقت دارد. در پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، تنها ۱۶/۴ درصد پاسخ داده‌اند که بیشتر وقت‌ها یا همیشه در نماز جمعه شرکت می‌کنند. همچنین در پیمایش دینداری ایرانیان این میزان ۱۶/۳ است.

تقید به گرفتن روزه‌های واجب: در مورد تقید به روزه‌داری، یافته‌های پژوهش نشان از تقید بالای پاسخگویان در جامعه ایثارگری است. ۸۸/۱ درصد از پاسخگویان تا حد زیاد یا خیلی

زیادی روزه‌های واجب خود را در ماه رمضان گرفته‌اند. در مقایسه با یافته‌های پیمایش‌های ملی، این میزان به طور بارزی بالاتر است. این میزان در پیمایش ملی ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، ۷۲/۵ درصد و در پیمایش دینداری ایرانیان، ۷۴/۴ درصد است. این تفاوت در درصد فراوانی کسانی که تقید کم یا بسیار کمی به روزه دارند، نیز قابل مشاهده است.

شرکت در فعالیت‌های فوق‌برنامه مسجد: از نظر شرکت در فعالیت‌های فوق‌برنامه مسجد، یک توزیع متوازن فراوانی بین پاسخگویان وجود دارد. بیشترین درصد فراوانی مربوط به سطح متوسط شرکت در این نوع برنامه‌ها و فعالیت‌ها است. اما درصد فراوانی سطح پائین مشارکت بیشتر از سطح بالای مشارکت است. این یافته‌ها مشابهت زیادی با یافته‌های پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان دارد که در آن نشان داده شد میزان فعالیت عموم مردم در فعالیت‌های مساجد در سطح کم است. هرچند یافته‌های پیمایش دینداری ایرانیان در این مورد پراکندگی بیشتری را بین سطوح مختلف فعالیت در مساجد نشان داده است، اما در مجموع می‌توان گفت مشارکت جامعه ایثارگری در فعالیت‌های مساجد مشابه با عموم مردم، در سطحی کمتر از متوسط قرار داشته است.

تلاوت قرآن: بیشترین فراوانی از جمعیت نمونه (۴۴/۳ درصد) پاسخگویان در حد متوسطی قرآن تلاوت می‌کنند. این در حالی است که ۴۱/۷ درصد نیز گفته‌اند که در حد زیاد یا خیلی زیادی قرآن می‌خوانند. این نشان می‌دهد که میزان اهتمام به خواندن قرآن در جامعه ایثارگری نسبت به عموم مردم جامعه بیشتر است. چرا که پیمایش ملی ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان نشان می‌دهد که فراوانی کسانی که بیشتر وقت‌ها یا همیشه قرآن می‌خوانند در مجموع ۲۷/۷ درصد است و همچنین در پیمایش دینداری ایرانیان، این میزان ۳۵/۹ درصد است.

شرکت در مجالس روضه و عزاداری: بر اساس یافته‌های پژوهش بیش از نیمی از پاسخگویان، یعنی در مجموع ۵۷/۵ درصد، گفته‌اند که تا حد زیاد یا خیلی زیادی در مجالس روضه و عزاداری شرکت می‌کنند. و ۱۱/۸ درصد پاسخگویان مشارکت اندکی در این نوع مجالس دارند. در مقایسه با نتایج ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان مشاهده می‌شود که میزان مشارکت جامعه ایثارگری در مجالس روضه و عزاداری بیش از مشارکت عموم مردم در این مجالس است.

صدقه دادن: درصد زیادی از پاسخگویان در جامعه ایثارگری اهل صدقه دادن هستند. گواه این امر آن است که ۷۴/۱ درصد از پاسخگویان در حد زیاد یا خیلی زیادی صدقه می‌دهند.

یافته‌های پیمایش‌های ملی نشان می‌دهد که جامعه ایثارگری بیش از عموم مردم اهل صدقه دادن هستند. بر اساس پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان ۶۲ درصد از مردم بیشتر وقت‌ها یا همیشه صدقه می‌دهند و بر اساس نتایج پیمایش دینداری ایرانیان، این میزان برابر با ۶۳/۹ درصد است. این اطلاعات نشانگر مشارکت نسبتاً بیشتر جامعه ایثارگری در صدقه دادن نسبت به عموم مردم است.

زیارت اماکن متبرکه: بر اساس یافته‌های پژوهش، ۴۶/۲ درصد از پاسخگویان تا حد زیاد یا خیلی زیادی اهل زیارت اماکن متبرکه هستند. ۳۴/۳ درصد نیز تا حد متوسطی به این کار اهتمام داشته‌اند. این میزان بسیار بالاتر از میزان گزارش شده در پیمایش‌های ملی در میان عموم مردم ایران است. در پیمایش ملی ارزش‌ها و نگرش‌ها، ۳۳ درصد از پاسخگویان بیشتر وقت‌ها یا همیشه به زیارت اماکن متبرکه می‌روند. در پیمایش دینداری ایرانیان نیز در مجموع ۳۶/۲ درصد گفته‌اند که بیشتر وقت‌ها یا همیشه به زیارت می‌روند. این اطلاعات بیانگر سطح نسبتاً بالای فعالیت زیارتی ایثارگران نسبت به عموم مردم است.

شرکت در هیأت‌های مذهبی: از نظر میزان شرکت در هیأت‌های مذهبی هم ایثارگران میزان مشارکت بالاتری نسبت به عموم مردم ایران دارند. در حالی که در مجموع ۵۵/۵ درصد گفته‌اند که در حد زیاد یا خیلی زیادی در هیأت‌های مذهبی شرکت می‌کنند، بر اساس یافته‌های پیمایش دینداری ایرانیان، در بین عموم مردم، ۳۰/۸ درصد هستند که بیشتر وقت‌ها یا همیشه در جلسات هیأت‌های مذهبی شرکت می‌کنند. البته عبارت سؤال در پیمایش ملی دینداری با پیمایش حاضر نیز تفاوت‌هایی دارد که همین مسئله می‌تواند توجیه‌کننده بخشی از تفاوت بارز بین نتایج پژوهش حاضر با پیمایش دینداری ایرانیان باشد. درعین حال، در پیمایش دینداری جامعه ایثارگری تنها ۱۳/۷ درصد اظهار داشته‌اند که خیلی کم یا کم در هیأت‌های مذهبی شرکت می‌کنند.

شرکت در عزاداری تاسوعا و عاشورا: یافته‌های پیمایش نشان می‌دهد که در مجموع ۸۵ درصد از جمعیت نمونه معمولاً در حد زیاد یا خیلی زیادی در عزاداری تاسوعا و عاشورا شرکت می‌کنند. در مقابل، تنها ۵/۵ درصد از آنان کم یا خیلی کم در این مراسم شرکت می‌کنند. مقایسه با نتایج پیمایش دینداری ایرانیان نشان می‌دهد که ۸۰ درصد از جمعیت نمونه در آخرین محرم و صفری که سپری کرده‌اند، در دسته‌های عزاداری در خیابان شرکت داشته‌اند. باید توجه داشت که پرسش از «شرکت در دسته‌های عزاداری، در طول محرم و صفر» با «شرکت در

عزاداری تاسوعا و عاشورا» به طور کلی (نه در دو ماه محرم و صفر) تاحدودی متفاوت است. با این وجود، میزان پاسخ مثبت به مشارکت در دسته‌های عزاداری در محرم و صفر با پاسخ به سؤال مشارکت در عزاداری تاسوعا و عاشورا در پیمایش حاضر، مشابهت دارد.

استخاره کردن: در خصوص استخاره کردن یافته‌ها نشان‌دهنده گرایش نه چندان زیاد پاسخگویان به استخاره کردن است. صرف‌نظر از نقدی که می‌توان به در نظر گرفتن مقوله استخاره کردن به مثابه شاخص دینداری داشت، یافته‌های پیمایش نشان می‌دهد که بیشترین فراوانی از پاسخگویان (۳۹/۹ درصد) در سطح کم یا خیلی کمی اهل استخاره هستند. همچنین فراوانی کسانی که گاهی اوقات (متوسط) استخاره می‌کنند بیش از کسانی است که زیاد یا خیلی زیاد از استخاره استفاده می‌کنند. مقایسه یافته‌های یاد شده با نتایج پیمایش‌های ملی ارزش‌ها و نگرش‌ها و دینداری ایرانیان نشان می‌دهد که با وجود میزان استفاده نه چندان زیاد جامعه ایثارگری از استخاره، بازهم میزان این شاخص در این گروه، بیش از سطح میانگین جامعه ایرانی است. یافته‌های پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌ها نشان می‌دهد که تنها ۲۰/۲ درصد از پاسخگویان در حد زیاد یا خیلی زیادی اهل استخاره کردن هستند. این میزان در میان جمعیت نمونه در پیمایش دینداری ایرانیان برابر با ۱۲/۴ درصد از است. در مقابل، ۷۲/۹ درصد، گفته‌اند که کم یا خیلی کم استخاره می‌کنند.

شرکت در مراسم دعای کمیل: در پیمایش دینداری جامعه ایثارگری، شرکت در دعای کمیل به مثابه یک نمونه از مشارکت در مراسم‌های جمعی دعا و نیایش مورد بررسی قرار گرفته است. بیشتر پاسخگویان در حد متوسطی (معادل گاهی اوقات) در مراسم دعای کمیل شرکت می‌کنند. فراوانی کسانی که به میزان کم یا در مقابل، میزان زیادی در این نوع مراسم دینی شرکت می‌کنند، به هم نزدیک است. این یافته‌ها تا حدودی با یافته‌های پیمایش دینداری ایرانیان مشابهت دارد. در آن پژوهش نیز بیشترین فراوانی، یعنی ۴۰/۹ درصد از جمعیت نمونه گفته‌اند که بعضی اوقات در جلسات دعا (کمیل، ندبه، زیارت عاشورا) شرکت می‌کنند. البته سؤال مطرح شده در آن پیمایش به طور کلی در مورد مراسم دعا بوده و نه فقط دعای کمیل. اما فراوانی کسانی که به میزان زیاد یا خیلی زیادی در این نوع مراسم شرکت می‌کنند نسبت به پیمایش جامعه ایثارگری کمتر است. بنابراین، با کمی مسامحه در تطبیق نتایج دو پیمایش می‌توان گفت که مشارکت جامعه ایثارگری در مراسم جمعی دعا بیش از میانگین عموم مردم جامعه است.

نحوه عمل در مسائل و احکام دینی: در مورد نحوه عمل در مسائل و احکام دینی، ۸۴/۷ درصد گفته‌اند که از مراجع تقلید می‌کنند. در مقابل، ۸/۱ درصد عمل به احتیاط و ۵/۹ نیز به تشخیص خود عمل می‌کنند. میزان عمل به تقلید از مراجع در جامعه ایثارگری در مقایسه با عموم مردم در سطح بالاتری قرار دارد. یافته‌های پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان نشان می‌دهد که ۶۳/۴ درصد از جمعیت نمونه از عموم مردم، از مراجع، تقلید می‌کنند. این میزان بر اساس یافته‌های پیمایش دینداری ایرانیان ۷۶/۵ است. با ملاک قرار دادن هریک از این دو یافته، بازهم مشاهده می‌شود که میزان تقلید به رجوع به مراجع در میان جامعه ایثارگری بالاتر از سطح عموم جامعه است.

بخش دیگری از یافته‌ها به روابط شاخص‌های مختلف نگرش‌ها و رفتارهای دینی با متغیرهای زمینه‌ای در میان ایثارگران و خانواده‌های آنان، مربوط می‌شود. در مجموع روابط متغیرهای زمینه‌ای مختلف با نگرش‌ها و رفتارهای دینی مورد بررسی را می‌توان بر اساس جدول زیر خلاصه کرد.

جدول ۴. رابطه مؤلفه‌های دینداری در جامعه ایثارگری با متغیرهای جمعیت‌شناختی

رابطه با متغیرهای زمینه‌ای					شاخص‌ها
مذهب	تأهل	تحصیلات	سن	جنس	
سنی‌ها	«سایر» بیش از	رابطه	مستقیم	زنان	توکل به خدا
بیشتر	بقیه	معکوس		بیشتر	
سنی‌ها	«سایر» بیش از	رابطه	مستقیم	زنان	احساس نزدیکی به خدا
بیشتر	بقیه	معکوس		بیشتر	
عدم معناداری	عدم معناداری	رابطه	مستقیم	زنان	نمازهای روزانه
		معکوس		بیشتر	
سنی‌ها	«سایر» بیش از	رابطه	مستقیم	زنان	بجا آوردن نماز اول وقت
بیشتر	بقیه	معکوس		بیشتر	
سنی‌ها	متأهلان بیش از	رابطه	مستقیم	مردان	شرکت در نماز جماعت
بیشتر	بقیه	معکوس		بیشتر	
سنی‌ها	«سایر» بیش از	رابطه	مستقیم	مردان	شرکت در نماز جمعه
بیشتر	بقیه	معکوس		بیشتر	
سنی‌ها	متأهلان بیش از	رابطه	مستقیم	زنان	تقلید به گرفتن روزه در ماه
بیشتر	بقیه	مستقیم	مستقیم	بیشتر	رمضان

ادامه جدول ۴. رابطه مؤلفه‌های دینداری در جامعه ایثارگری با متغیرهای جمعیت‌شناختی

رابطه با متغیرهای زمینه‌ای					شاخص‌ها
مذهب	تأهل	تحصیلات	سن	جنس	
سنی‌ها بیشتر	«سایر» بیش از بقیه	رابطه معکوس	مستقیم	مردان بیشتر	فعالیت‌های فوق‌برنامه مسجد محله
سنی‌ها بیشتر	«سایر» بیش از بقیه	رابطه معکوس	مستقیم	زنان بیشتر	تلاوت قرآن
شیعیان بیشتر	«سایر» بیش از بقیه	رابطه معکوس	مستقیم	زنان بیشتر	شرکت در مجالس روضه و عزاداری
سنی‌ها بیشتر	متأهلان بیش از بقیه	عدم معناداری	عدم معناداری	زنان بیشتر	صدقه دادن
شیعیان بیشتر	«سایر» بیش از بقیه	عدم معناداری	عدم معناداری	زنان بیشتر	زیارت اماکن متبرکه
شیعیان بیشتر	«سایر» بیش از بقیه	رابطه معکوس	مستقیم	زنان بیشتر	شرکت در هیئت‌های مذهبی
شیعیان بیشتر	«سایر» بیش از بقیه	رابطه معکوس	مستقیم	مردان بیشتر	شرکت در عزاداری تاسوعا و عاشورا
شیعیان بیشتر	«سایر» بیش از بقیه	رابطه معکوس	معکوس	زنان بیشتر	استخاره کردن
شیعیان بیشتر	«سایر» بیش از بقیه	رابطه معکوس	مستقیم	زنان بیشتر	شرکت در مراسم دعای کمیل
شیعیان بیشتر	«سایر» بیش از بقیه	مستقیم	مستقیم	زنان بیشتر	نحوه عمل در مسائل و احکام دینی

از بررسی محتوای جدول بالا چند نکته مهم قابل استنباط است. در بیشتر موارد، زنان نسبت به مردان از دینداری بالاتری برخوردار بودند. غیر از حضور در نمازهای جمعه، نماز جماعت، شرکت در فعالیت‌های فوق‌برنامه مساجد و همچنین عزاداری تاسوعا و عاشورا، در بقیه موارد، پایبندی زنان به مناسک دینی بیشتر از مردان است. شرکت در نماز جمعه، نماز جماعت و شرکت در فعالیت‌های فوق‌برنامه مساجد با توجه به عواملی همچون حضور بیشتر مردان در بیرون از خانه و محیط‌های شغلی و همچنین ماهیت بیشتر مردانه، فعالیت‌های مساجد قابل توجیه است. اما

در مجموع این یافته که زنان در بیشتر مؤلفه‌های دینداری نمره بالاتری دارند، کاملاً همسو با مبانی نظری و تجربی پژوهش‌ها در حوزه جامعه‌شناسی دین قرار دارد. پژوهش‌های متعدد و فراوان در داخل و خارج از کشور نشان داده‌اند که زنان دیندارتر از مردان‌اند.

در خصوص رابطه سن با مؤلفه‌های دینداری، طبق نظریه‌ها و پژوهش‌های فراوان انجام شده داخلی و خارجی در حوزه جامعه‌شناسی دین، میزان دینداری با افزایش سن افزایش می‌یابد. نتایج پیمایش جامعه‌ایثارگری نیز همین گزاره را تأیید می‌کند. نکته اینجاست که هر چه در جامعه‌ایثارگری از نسل دوران جنگ به نسل سوم و حتی فرزندان دهه‌های هفتاد به بعد می‌رسیم، دینداری کاهش می‌یابد. این مسئله خود به نوعی هم‌راستا با روند تحولات اجتماعی و فرهنگی جامعه ایرانی قابل درک است.

نظریه‌ها و پژوهش‌های انجام شده در حوزه جامعه‌شناسی دین، رابطه دینداری و تحصیلات را معکوس بیان کرده‌اند هر چه تحصیلات افراد بالاتر باشد میزان دینداری‌شان پایین است. نتایج پیمایش دینداری جامعه‌ایثارگری نیز مؤید این گزاره است. میزان دینداری ایثارگران تحصیل کرده پایین‌تر است. این یافته به خوبی نشان دهنده تأثیر تحصیل دانشگاهی - صرف‌نظر از رشته تحصیلی - بر نگرش و ارزش‌های اجتماعی افراد است، روندی که نشانگر همسویی وضعیت جامعه‌ایثارگری با شرایط عمومی جامعه ایران است.

نکته مهم دیگر، تفاوت شاخص‌های مورد بررسی بر حسب وضعیت تأهل افراد است. نتایج نشان می‌دهد که اولاً مجردها عموماً شاخص‌های پایین‌تری نسبت به متأهلان یا سایر گروه‌ها (مطلقه و بیوه) داشته‌اند. این نیز البته پشتوانه نظری بسیار قوی در ادبیات علمی دارد. چرا که حتی پژوهش‌های کلاسیک جامعه‌شناسانی همچون دورکیم نیز تأیید کننده رابطه مثبت تأهل با دینداری است. اما نکته قابل توجه این است که در اغلب شاخص‌ها، شاخص‌های نگرش و رفتار دینی در میان گروه سایر (مطلقه‌ها و بیوه‌ها) بیش از متأهلان است. به بیان دیگر، کسانی که پس از تجربه تأهل اکنون دوباره دوران زندگی تنها را می‌گذرانند.

در نهایت باید اشاره داشت که تفاوت شاخص‌های مورد مطالعه بین پاسخگویان سنی و شیعه، به دو بخش تقسیم می‌شود. در بخش نخست که بیشتر به شاخص‌های نگرش و رفتارهای دینی همچون توکل، احساس نزدیکی به خدا، تأثیر نماز اول وقت، نماز جماعت و جمعه، روزه، شرکت در فعالیت‌های مسجد و قرائت قرآن مربوط می‌شود، سنی‌ها تقید بالاتری را نشان داده‌اند. اما در برخی دیگر از شاخص‌ها همچون شرکت در مجالس روضه و عزاداری، زیارت اماکن

متبرکه، شرکت در هیأت‌های عزاداری، شرکت در عزاداری تاسوعا و عاشورا، استخاره و شرکت در مراسم دعای کمیل شیعیان تقید بالاتری داشته‌اند. نکته مهم این است که این بخش دوم شاخص‌ها، مواردی هستند که عموماً یا ماهیت شیعی دارند، یا اساساً مانند زیارت، بیشتر مورد اعتقاد و تقید شیعه هستند. بنابراین شاید طرح سؤال از برخی از این شاخص‌ها در مقابل پاسخگویان سنی کار دقیقی نیست. به همین دلیل هم قابل انتظار بود که در این شاخص‌ها نمرات پاسخگویان شیعه بیشتر از سنیان باشد.

بحث و نتیجه‌گیری

یافته‌های پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های جامعه ایثارگری نکات کلیدی ارزشمندی در فهم نگرش‌های و رفتارهای دینی ایثارگران در اختیار می‌گذارد. در این مورد پیش از هر چیز باید گفت که لازمه فهم درست وضعیت دینداری در جامعه ایثارگری، توجه به این نکته است که جامعه ایثارگری، بخش مجزا و مستقلی از جامعه ایرانی نیست. بنابراین روند تحولات فرهنگی از جمله در ارزش‌ها، نگرش‌ها و رفتارهای آنان کمابیش در مسیری مشابه با روند تغییرات اجتماعی در ایران در حال رخ دادن است. از همین روست که عموم شاخص‌های مورد بررسی در پیمایش حاضر هر چند تفاوت‌هایی در میزان هر شاخص با آنچه در سایر پیمایش‌های ملی به‌دست آمده، نشان می‌دهند، اما از الگویی متفاوت در توزیع فراوانی پاسخ‌ها برخوردارند.

جامعه ایرانی به طور کلی و گروه‌های مختلف اجتماعی در آن به طور خاص در مسیر تحولات فرهنگی گام بر می‌دارد. بخش مهمی از این تغییرات در نتیجه رشد مصرف رسانه‌های نو به‌ویژه رسانه‌های مبتنی بر اینترنت و شبکه‌های مجازی، سرعت مضاعفی یافته است. نشانه بارز این تحولات فرهنگی را در پدید آمدن یا رشد مسائل اجتماعی همچون طلاق، تغییر الگوی روابط خانوادگی، تغییر الگوی تعاملات بین جنسی، مسائل مربوط به اخلاق عمومی در جامعه (صداقت، امانتداری، سلامت مالی) و مانند آن است. در این میان نقش حکومت دینی و شیوه حکمرانی برای توسعه و ترویج فرهنگ دینی و حفظ فرهنگ و هویت ملی نیز بی‌تأثیر نیست. این سیاست‌ها گاه حتی به نظر می‌رسد که تأثیری عکس‌اهداف‌مورد نظر را در برداشته است. در نتیجه، همراه با تحولات عمومی در جامعه ایرانی، جامعه ایثارگری یعنی ایثارگران، همسران و فرزندان آن‌ها نیز از این تغییرات فرهنگی برکنار نمانده‌اند.

اما صرفنظر از مسئله بالا، نتایج پیمایش حاضر در غالب شاخص‌های مورد بررسی در جامعه ایثارگری، در سطحی بالاتر از عموم مردم جامعه قرار داشته است. البته این به سهم خود قابل انتظار هم هست. اما طبق برخی پیش‌فرض‌ها در مورد خانواده‌های ایثارگران، انتظار می‌رفت که شاخص‌های مورد بررسی به طور بارزتری بالاتر از عموم مردم باشند. اما مقایسه با نتایج پیمایش‌های ملی ارزش‌ها و نگرش‌های و همچنین دینداری ایرانیان نشان داد که تفاوت یادشده نه چندان زیاد و در مواردی بسیار کم است.

نکته مهم دیگری که از نتایج پیمایش حاضر استنباط می‌شود، پایین بودن تأمل‌برانگیز برخی از شاخص‌ها در میان جامعه ایثارگری است. به‌عنوان نمونه در مورد تقید به نمازخواندن، تنها ۴۴/۳ درصد از پاسخگویان تقید کاملی (خیلی زیاد) به نمازهای یومیه داشته‌اند. این میزان حتی کمتر از یافته‌های به‌دست‌آمده در پیمایش دینداری ایرانیان در میان عموم مردم است. اگر قرار باشد که برای تقید عملی به دین تنها یک شاخص برای سنجش انتخاب شود، شاید تقید به نمازخواندن، مناسب‌ترین گزینه است. در چنین شرایطی، اینکه کمترین میزان در یافته‌های پیمایش جامعه ایثارگری مربوط به تقید به نماز جمعیت نمونه باشد، مسئله قابل تأملی است.

در کنار تقید به نمازخواندن، شاخص‌های دیگری همچون تقید به روزه گرفتن در جمعیت مورد مطالعه در سطح بالایی گزارش شده است. همچنین میزان شرکت در مجالس روضه و عزاداری، عزاداری‌های تاسوعا و عاشورا و شرکت در هیأت‌های مذهبی در سطح بالایی قرار داشته است. علاوه بر این، درصد کسانی که در مسائل و احکام دینی از مراجع دینی تقلید می‌کنند نیز بسیار بالاست. هرچند که نزدیک به ۱۵ درصد از پاسخگویان نیز مرجع تقلید ندارند و حداکثر اینکه عمل به احتیاط می‌کنند.

بر اساس آنچه گفته شد باید نگاهی راهبردی و بازاندیشانه به رویه‌های فعلی سیاستگذاری و برنامه‌ریزی فرهنگی برای خانواده‌های ایثارگران داشت. این نگاه راهبردی و بازاندیشانه باید ابتدا پاسخی نقادانه به رویه‌های فعلی در خصوص برنامه‌های فرهنگی و حمایتی بنیاد شهید و امور ایثارگران داشته باشد. چرا که بخش مهمی از مسائل خانواده‌های ایثارگران نه فقط مربوط به خود ایثارگران، بلکه همسران و فرزندان آن‌هاست. این مسائل از مسائل خانوادگی گرفته تا مسائل و چالش‌های افراد در حوزه باورها و رفتارهای دینی را شامل می‌شود. همچنان که بخش مهمی از مردم جامعه به ویژه نسل‌های جدید امروزه با پرسش‌های جدی و اساسی تازه‌ای در مورد اعتقادات دینی و نقش دین در حل مسائل فردی و اجتماعی مواجه‌اند، این پرسش مطرح

است که چگونه می‌توان کمک کرد تا علاوه بر ارتقای سطح باورها و تقید به احکام و اعمال دینی، پرسش‌ها و چالش‌های خانواده ایثارگران به طور مناسب پاسخ داده شود و همچنین به نقش‌آفرینی مؤثر دین در عرصه اجتماعی به طور عملی باور داشته باشند؟ پاسخ به این پرسش باید فارغ از کلیشه‌های رایج در برنامه‌ریزی‌های فرهنگی که شامل طراحی و اجرای برنامه‌های آموزشی و آگاه‌سازی به طور سنتی است، در بردارنده نگاهی نو هم به فرم و هم به محتوای سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی در این مورد باشد. چنانچه به برنامه‌ریزی مناسب بر مبنای پژوهش‌های علمی، همچون مطالعات اجتماعی ملی در جامعه ایثارگری و دلالت‌های کاربردی برآمده از آن توجه کافی نشود و صدای هشدارآمیز آن از میان یافته‌های آماری ارائه شده، شنیده نشود، ممکن است، پیامدها و هزینه‌های اجتماعی آن بسیار قابل جبران نباشد. سابقه امثال این بی‌توجهی‌ها در تاریخ ایران چندان دور نیست. آنچه عباس عبدی و همکارانش (۱۳۹۸) در «صدایی که شنیده نشد» به آن پرداخته‌اند نیز، در واقع اشاره به همین نادیده انگاشتن واقعیت‌های شناسایی شده با پژوهش‌های جامعه‌شناختی از سوی حکومت پهلوی و عواقب آن برای سیاست‌گذاری اجتماعی است.

پی‌نوشت‌ها

۱- واژه «ایثارگران» هرچند یک اطلاق عام است، اما در اینجا مراد از این واژه به طور خاص، رزمندگان شهدا، جانبازان و آزادگان) دوران هشت سال جنگ ایران و عراق هستند که در حال حاضر آن‌ها و خانواده‌شان، جامعه هدف برخی نهادهای خدماتی، به ویژه بنیاد شهید و امور ایثارگران تعریف می‌شوند.

۲- کمی پیش از او نیز، الهلایخی (۱۹۹۷) به عنوان یک مسلمان، مدل سنجش دینداری با تمرکز بر دین اسلام طراحی کرده بود.

منابع

- ≠ اسدی، علی (۱۳۵۳)، پیمایش گرایش‌های فرهنگی و نگرش‌های اجتماعی در ایران، تهران: مرکز سنجش افکار و تحقیقات اجتماعی سازمان رادیو و تلویزیون.
- ≠ پویافر، محمدرضا (۱۳۸۶)، بررسی مقایسه‌ای سنجه‌های دینداری، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد پژوهش علوم اجتماعی، دانشگاه خوارزمی.
- ≠ جوادی‌یگانه، محمدرضا (۱۳۹۵)، ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.
- ≠ خدایاری‌فرد، محمد (۱۳۸۸)، آماده‌سازی مقیاس دینداری و ارزیابی سطوح دینداری اقشار مختلف جامعه ایران (پیمایش ملی)، تهران: دانشگاه تهران
- ≠ رضایی، عبدالعلی (۱۳۸۰)، ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان (موج اول)، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی (دفتر طرح‌های ملی)
- ≠ سراج‌زاده، سیدحسین (۱۳۸۳)، چالش‌های دین و مدرنیته، تهران: طرح نو.
- ≠ شجاعی‌زند، علیرضا (۱۳۸۴)، «مدلی برای سنجش دینداری در ایران»، مجله جامعه‌شناسی ایران، شماره ۱: ۳۴-۶۶.
- ≠ شورای فرهنگی عمومی کشور (۱۳۹۲)، شاخص‌های فرهنگ عمومی کشور، طرح پیمایش ملی، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- ≠ طالبان، محمدرضا (۱۳۸۸)، پیمایش ملی دینداری در ایران، تهران: مرکز افکارسنجی دانشجویان ایران (ایسپا)
- ≠ عبدی، عباس، اسدی، علی، تهرانیان، رضا؛ گودرزی، محسن (۱۳۹۸)، صدایی که شنیده نشد، تهران: نشر نی.
- ≠ قاسمی، سجاد (۱۳۹۶) ارزش‌ها و نگرش‌های جامعه ایثارگری (موج اول)، تهران: بنیاد شهید و امور ایثارگران
- ≠ کاظمی، عباس و مهدی فرجی (۱۳۸۹)، پیمایش ملی دینداری ایرانیان، تهران: سازمان تبلیغات اسلامی
- ≠ کاظمی، عباس و مهدی فرجی (۱۳۹۵)، پیمایش ملی دینداری ایرانیان، تهران: سازمان تبلیغات اسلامی

- ≠ گلریز، گلشن (۱۳۵۳)، پژوهشی برای تهیه مقیاس نگرش مذهبی و بررسی رابطه بین نگرش مذهبی با سایر بازخوردها و خصوصیات شخصیتی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد روان‌شناسی دانشگاه تهران
- ≠ گودرزی، محسن (۱۳۸۲)، ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان (موج دوم)، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی (دفتر طرح‌های ملی)
- ≠ محسنی، منوچهر (۱۳۷۴)، آگاهی‌ها، نگرش‌ها و رفتارهای اجتماعی و فرهنگی در ایران، تهران: دبیرخانه شورای فرهنگی عمومی و وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی (معاونت پژوهشی و آموزشی)
- ≠ Albelaikhi, Abdulaziz Abdurrahman. (1997), **Development of a Muslim Religiosity Scale**. PhD. Dissertation. University of Rhode ISLAND.
- ≠ Asia-Pacific Values Survey (2014), in: https://www.ism.ac.jp/~yoshino/ap2/index_e.html
- ≠ European Values Study (2017) , in: <https://www.europeanvaluesstudy.eu>
- ≠ World Values Survey (2020), in: <http://www.worldvaluessurvey.org/wvs.jsp>
- Serajzadeh, Seyed Hossein. (1998), **Muslims Religiosity & Delinquency: An Examination of Iranian Youth** PhD. Dissertation Essex University .

